

NEMZET ÉS DINASZTIA SZAKÍTÁSA 1848-BAN

KINEVEZTETÉSÉNEK időpontjától (március 17.) szeptember 4-ig, azaz Jellasics bánnak állásába és hatalmába királyi szóval történt visszahelyezéséig Batthyány Lajos gróf alkotmányos rojalizmusa és közvetítő és kiegyenlítő fáradozása nem volt éppen reménytelen. Az átalakulás következtében potenciális helyzetükből kimozduló bomlasztó és aktivitásukban többé alig feszélyezhető erők ugyan emberfeletti problémák terhét hárították a Batthyány-kormányra. Pénz nélkül, kiürült államkincstárral, megfelelő és megbízható karhatalmi erők híján, a legfelsőbb bizalom nélkül, egy olyan hivatali apparátussal, amelynek közegei közömbös vagy éppen ellenséges érzésekkel voltak eltelve a dolgok új rendje iránt, a kormányférfiak között lappangó elvi, taktikai és személyi ellentétek a legsúlyosabb megpróbáltatásoknak tették volna ki amúgy is Batthyány vállalkozását, ha útját nem állotta volna az Ausztriával közösnek elismert ügyek tisztázatlansága és rendezetlensége is, s a nemzetiségi kérdés, illetve annak kezdettől fogva közjogilag és történetileg legérettebb variánsa, a horvát kérdés. Az a nagy személyiségekből álló kormány, amely április derekán a helytartótanács, az udvari kancellária és a kamara ügykörét átvette, a negyvennyolcas átalakulás gazdasági, szociális, közművelődési és pénzügyi reformterveinek megvalósítására érett és megfontolt kísérleteket nem is tehetett. Hatalomrajutásának első percétől fogva minden figyelmét és erélyét lekötötték azok az alapvető, nemzeti és állami létünket ostromló politikai kérdések, amelyeknek fölvetése, megoldása vagy mellőzése nem az ő hatáskörükbe vagy felelősségük szférájába tartozott csupán. Ha még homokba fűrt fejjel akarták volna is elszabotálni ezeket a kérdéseket és hagyni, hogy a nagy nemzeti mámor szénsavainak elpárolgása után az érdekelt tényezők higgadtabb lelkiállapotában nyúljanak a problémák táfgyilagosabb és tüzetesebb munkálásához: csak a kezelés és a megoldás tárgyi nehézségei szaporodnak az elfecsérelt idővel. Bármily jóindulattal és őszinteséggel hívogatták is a nemzetiségeket az új jogrend terített asztalához, s bármily önzetlenséggel és önmérséklettel vették volna is revízió alá az uralkodóosztály és az uralkodófaj évszázados előítéleteit és beidegzettségét: a nemzetiségek értelmisége a kultúr-nacionalizmus ártatlan szellemi rezgелődéseiből, valamivel később, mint a magyar, de szintén eljutott a politikai nacionalizmus fokáig, addig, ahol már tehernek érezte a rendi uralom nehéz díszmagyarját, hát még azt az újat, amely demokratikus s liberális arculatban jelentette magát előtte.

Magyar részről, főleg a Széchenyi irányát osztó kormányférfiak részéről nem hiányzott a kompromisszumra való készség, a reálpolitikai óvatosság és gondosság ezekkel a szláv-román aspirációkkal szemben. Mihelyt azonban ezek a magyar állam létét tagadták és a nemzeti terület egységének megbontására spekuláltak, az új korszak nacionalizmusa nem lehetett türelmesebb és engedékenyebb a barokk és a restaurációs korszak államférfiainak úgynevezett nacionalizmusánál és kénytelen volt védekező és elutasító álláspontot elfoglalni azokkal az igényekkel és ambíciókkal szemben, amelyeket a nemzetségek szellemi és politikai vezérkara éppen a demokrácia és a liberalizmus nevében szegezett az új rendszer mellé. Mit ért és mit érhetett Batthyány, Deák és Széchenyi minden heroikus igyekezete, mikor Kolowrat elővigyázatos gondoskodásában már készen kapták Jellasicsot a horvát báni széken és vele az illír mozgalom bérbeszegődését és kisajátítását a negyvennyolcas rendszer ellen. Ez volt a hurok, amelyet Batthyányék nyakába vetettek. Láthatatlan vége az aulikus politika kezében. Szorosabban lehetett fogni, vagy tágabba eresztetni, ahogy az áldozat makacskodik, vagy szelídülni kezd. A félreszorított magyar ókonzervatívok mindegyike se bírta néma méltósággal viselni az otium kényszerűségét.

Jellasics április 18-án bevonult Zágrábba, az új magyar kormánnyal nyomban megszakított minden összeköttetést, kihirdette az ostromállapotot, a magyarbarát párt vezető embereit kiűzte a társország területéről, a nádori intelmeket és rendreutasításokat félretette s összehívta a horvát tartománygyűlést s mintegy alkirályi szerepben tetszelgett az illír érzésektől áthatott horvát társadalom előtt. István főherceg nádor május 21-én minisztertanácsba vitte a horvát ügyet, ahol határozatba ment, hogy a nádor haladéktalanul induljon Innsbruckba s a királyi felségtől eszközöljön ki kéziratot, amely a bánt eltiltja a június 5-ikére tervezett horvát tartománygyűlés egybehívásától és őt törvényes hatáskörébe szorítja. A Ferenc Károly főherceg elnöklete alatt összeült koronatanács (május 28—29), amelyen nemhivatalos minőségben Doblhoff báró osztrák miniszter is megjelent, hosszabb vita után elhatározta, hogy a békés kiegyenlítés megkísértése céljából a király rendelje a tiroli fővárosba a magyar miniszterelnököt és a horvát bánt. Az udvari politika, amely az olaszországi viszonyok miatt se mert nyíltan állást foglalni a magyar-horvát viszályban, megkönnyebbülve fogadta el a nádornak ezt a javaslatát. Hogyne, mikor oly nehéz lett volna dönteni és az osztóigazság askétikus álláspontját képviselni azzal a szláv nemzeti hőssel szemben, aki legtitkosabb és legőszintébb intencióiknak volt a képviselője, aki minden léptéről hosszú tudósításokban és a hódolattól haldokló feliratokban számolt be az aulának. „Az óriási megbotránkozás, a hihetetlen ingerültség, amely a horvátokat és a határőrvidékieket eltölti — így írt Jellasics a koronatanács elnökének, Ferenc Károly főhercegnek —, midőn őket egy oly minisztérium alá akarják kényszeríteni, amely zavargásból született s csak zavargásból tarthatja fenn magát, le nem írható. Az ebből okvetetlenül beálló, talán helyrehozhatatlan bajokat csak úgy lehet elhárítani, ha a fejedelem megsemmisíti a magyar minisztériumnak

Horvát- és Szlavonországra vonatkozó minden intézkedését és ha egy rendeletet bocsát ki, amely a jelen állapotot mindaddig fenntartja, amíg a tartománygyűlés összeül és a horvát nép kívánságait előterjeszti ... Csak egyetlenegy kegyelmes szót kérek a fejedelemtől és jót állok a jó ügy diadaláért.“ A házi macska, aki oly hízelgőn tudott dorombolni gazdáinak térdén, felborzolt szőrrel a karmait is mutogatta egyúttal. Nem tudni, mi tett eredményesebb hatást az innsbrucki udvar idegeire, a délszláv szabadság idomítható oroszlánja-e vagy a pontosan célzott fenyegetés, hogy harmincezer granicsár harcol Radetzky hadseregében (igaz, húszezer magyarral együtt), mikor a kétfejű sas sebzett szárnyakkal darvadozott a veronai várnégyszögben a legnagyobb bizonytalanságban. Ferenc Károly főhercegnek tehát kapóra jött a nádor indítványa, amit még azzal toldott meg, s az értekezlet hozzá is járult, hogy a nádor által királyi biztosként kiküldött Hrabovszky altábornagy Horvátország és a Határőrvidék területén csak akkor kezdje meg utasításainak végrehajtását (Jellasics elmozdítását), ha netán a bán elmulasztaná teljesíteni azt a királyi parancsot, amely Batthyányval együtt Innsbruckba rendeli.

Batthyány lóhalálban sietett Innsbruckba (már június 5-ikére), akit azonban nem talált ott, az a bán volt. Maga helyett egy levelet küldött s a horvát tartománygyűlés megnyitására való hivatkozással kitért a szembesítés elől. Batthyány, az udvar mellett tartózkodó Esterházy és Zsedényi még további három napot vártak Jellasicsra. A királyi parancs tekintélyének csorbája nélkül azonban s a magyar viszonyokra való tekintettel Ferenc Károly főherceg se odázhatta el tovább az értekezletet, amely június 8-án összeült, hogy meghallgassa a magyar kormányfő előterjesztéseit és javaslatait. Batthyány higgadt és verhetetlen érvekkel bizonyította a bán megfenyítésének szükségét, s nyomban felolvasta azoknak a királyi leiratoknak a magyar minisztertanácsban megfogalmazott szövegét, amelyek Hrabovszkynak a június 3-ikára adott megbízatását érvényesítették s Horvátországhoz és a Határőrvidékhez intézett egyidejű királyi kiáltványokkal együtt szankcionálták. Szó se lehet tehát arról, amit utóbb vádként emeltek Batthyány ellen bizonyos aulikus és osztrák történetírók (Mailáth János, Helfert, Friedjung, stb.) s a későbbi főbenjáró perben az auditor is hangoztatta, hogy a magyar miniszterelnök „kicsalta“ a kéziratok elfogadtatását és aláírását a gyöngelméjű királytól. Ezek a manifesztumok nehéz viták és érett megfontolások eredményei voltak, s Ferenc Károly szavazatával jöttek létre. A későbbi bonyodalmak onnan eredtek, hogy a bán néhány nappal utóbb mégis megjelent a felség ideiglenes székhelyén, ahol engedelmes és alázatos viselkedésére való tekintetből is kitüntető figyelemmel fogadták a kegyencet, aki hajlandónak mutatkozott magát alávetni a törvénynek, következőleg nyílt elítélése és méltóságától való megfosztása az udvar előtt túlhaladott álláspontnak tűnt fel. Batthyány azonban, akit nem ért utói Esterházy futárja, hogy a június 10-iki manifesztumok hatálytalánítását közölje vele, a kötelességteljesítés szüárd öntudatával nyomtathatta ki ezeket az oly sorsdöntő királyi kiáltványokat június 18-án és 19-én a magyar és az osztrák hivatalos lapokban.

Károlyi Árpád, akinek művéből vesszük e fatális fordulatok rejtelmeinek elbeszélését és kutatói gondossággal való kibogozását¹, az összes lélektani és politikai hézagokat betöltő bizonyítékaival és okfejtéseivel tisztázza Batthyány kétségtelen jóhiszeműségét és jellemességét. A magyar miniszterelnök mit se tehetett arról, hogy az időközben visszavont kiáltványok közzétételével kínos helyzetbe sodorta az udvart, Jellasics tekintélyét a nyilvánosság előtt megsebezte, s utóbb saját koporsójához az első szegeket szolgáltatva. Tudott tény, hogy Batthyány a kiáltványok dacára is elfogadta később János főherceg közvetítését a magyar-horvát viszályban. Az se ismeretlen, hogy Bécsben Pulszky Ferenc jelenlétében személyes tárgyalásokat folytatott a lázadó magyar zászlósúrral (július 24). A bán programjában most már nem, illetve elsősorban nem az illír-párt követeléseit szerepelték, hanem a magyar minisztérium, azaz a negyvennyolcas alkotmány megcsonkítása, a had- és pénzügynek a császári kormányba való olvasztása, ha úgy tetszik, közös üggyé nyilvánítása. Batthyány büszkesége és erkölcsi heroizmusa sohase állott ki ennél súlyosabb próbát. Neki, a törvény emberének, a magyar állam képviselőjének, mint egyenrangú féllel kellett tárgyalnia a horvát vezérrel, akire hivatalos királyi pecsét égette a pártütés bélyegét, aki e pillanatban lázadó volt, drávántúli nyelven szabadsághős, aki eddig packázott a törvényes hatóságokkal és annyiszor megalázta a magyar kormány tekintélyét: ízlése, erkölcsi felfogása és önérzete, sőt reálpolitikai ítélete ellenére is kiűriteni az utolsó cseppig a kötelelességteljesítés keserű poharát, ez még olyan nemes és önzetlen egyéniség részére is kétségbeejtő vállalkozás volt, mint Batthyány, aki négy hónap óta oly emberfeletti erővel viaskodott a vak végzettség árnyaival. „Ne vesd meg kérését, tanácsát egy becsületes öreg embernek — írta neki Széchenyi e napokban, fejtegetve a horvát-magyar kiegyenlítés szükségét, — és kívánom, hogy mint győztes pacifikátor tért vissza Becsből.“

Károlyi Árpád közvetett bizonyítékok alapján valószínűsíti, hogy az ismert találkozón kívül Batthyánynak még egy bizalmas beszélgetése volt Jellasicscsal, amelyről eddig tudomással nem bírtunk, s amelyben a lett bánt a magára vállalt szerepben az ő békés ajánlatai, a két ország közös múltjára való utalásai annyira megingatták, hogy az teljes készségét fejezte ki a megegyezésre. Július 31-én Pestre visszatértekor bécsi útjáról kartársainak jelentést téve, Batthyány jókedvvel azt mondta: „A horvátokkal nem lesz bajunk, Jellasics igen kellemes ember, kész velünk kezét fogni, a szerbeket magukra hagyni; de bajunk lesz a bécsi németekkel.“ Hogy az ellenforradalom kardját kiüsse az udvar és a császári kormány kezéből, hosszú és beható eszmecsere után a magyar kabinet elhatározta, hogy Deákkal és Szemerével törvényjavaslatot dolgoztat ki, amely a bán alá rendeli Horvátország és a Határörvidék kormányzatát, horvát államtitkárt állít a felség melletti magyar miniszter oldalára, horvát osztályfőnökök kerülnek a gazdasági miniszterek mellé, tárcanélküli horvát minisztert nevez ki a budapesti kormányba, kimondja a horvát nyelv hivatalos

¹ Némethújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre, a Magyar Történelmi Társulat kiadása 1932, két kötet.

használatát a társország területén és azt, hogy a magyar országgyűlés had-, kül-, pénz- és kereskedelmi téren csak a horvát képviselők hozzájárulásával alkothat érvényes törvényeket (augusztus 25). Sőt a legvégsőre is elhatározta magát a magyar kabinet. Az augusztus 27-i minisztertanács jegyzőkönyvbe foglalta, hogy „ha ezen az alapon a kiegyenlítés meg nem történhetik, azon esetben az elválásra és ennek folytán a pusztá szövetségi viszony elfogadására is rááll, fenntartván Fiume s a magyar tengerpart birtokát s az azzali szabad közlekedés biztosítását.“

Hz ajánlat megfontolásának pontján kellett eldőlnie a kérdésnek, hogy Jellasics csakugyan horvát nemzeti hős-e, aki hazájának érdekeiért nyúlt fegyverhez, vagy egyszerű politikai kalandor, mercenáriusa az ellenforradalmi akciónak, amelyet a katonai párt, a reakciós irányban átszervezett bécsi kormány és a magyar ókonzervatívok szövetsége indított a negyvennyolcas törvények lerombolására és a Batthyány-kormány megbuktatására. Ha Jellasics hajlik a magyar ajánlatra és beszünteti ellenségeskedését, akkor Batthyáynak mégis sikerül előbb-utóbb az általa szervezett önkéntes zászlóaljakkal és a királyi csapatokkal eltaposni a komitácsi háborút a Bácska és a Bácska területén, keresztülviheti álláspontját az olaszországi segély tárgyában, úrrá válhat a magyar túlzókon és törvényes mederbe préselheti az Ausztriával függő közös kérdések megoldását. Ez a lehetőség megdöbbentette az új rend belső és külső ellenségeit. Latour gróf császári hadügyminiszter tehát folyósítja haladéktalanul a kért anyagi segítséget a horvát fölkelés részére, az osztrák kormány augusztus 31-iki memorandumával nyíltan szembehelyezkedik a negyvennyolcas statusquo-val s maguk a magyar ókonzervatívok tüzelik a királyt és a bánt, hogy az előbbi ne túsza a szent korona testének az aug. 27-iki magyar állásponttal megsértett integritása nevében a horvát-magyar paktumot, az utóbbi pedig ünnepélyesen, a magyar kormány megkérdezése nélkül visszahelyeztetvén báni méltóságába (szept. 4.), nyomban lépje át a Drávát és ugrassza széjjel a budapesti Advokatenwirtschaftot.

így robbannak ki a szeptemberi válság különböző fázisai. A magyar kormány siettet, illetve a magyar országgyűlés királyi szentesítés nélkül végrehajtja a júl. n-én megszavazott újoncozásí és pénzügyi javaslatokat, miután időközben a nádorra ruházott királyi helytartói hatalmat Bécsből hatályon kívül helyezték. Az országgyűlés a július n-én megajánlott negyvenkét millió forint hitelműveleti felhatalmazást Kossuthnak és Duscheknek pontosabb számítása alapján augusztus 24-én hatvanegy millióra emelte fel. Minthogy a teljes pénztelenség a rác és a horvát zavargások miatt a kormány részére tarthatatlan helyzetet teremtett, a törvényjavaslat szentesítésére vonatkozó királyi aláírás pedig késett, a magyar pénzügyminiszter alkotmányjogi szempontból menthetetlen lépésre kényszerült, amikor szeptember 6-án a Bécsben tartózkodó Batthyány tudta nélkül forgalomba hozta az ötförintos államjegyeket, amit a Ház többsége szeptember 11-én tudomásul vett ugyan s szeptember 12-iki ülésében jóváhagyott, „addig is, míg az ország szükségeinek fedezése végetti hitelnújtás iránt alkotott törvénycikk őfelsége által szentesítettnek“. Batthyány

ekkor már lemondott állapotban volt — a Jellacsicsot rehabilitáló királyi kézirat miatt. Új megbízatását csak 14-én kapta, amikor az ötforintos államjegyek már elfogadott fizetési eszközként szerepeltek anélkül, hogy a törvényellenes cselekedetért a maga személyében a legkisebb szemrehányásban vagy dorgálásban részesült volna. Éppü kisiklás volt a szigorú törvényesség vágányairól, amikor királyi szentesítés nélkül az országgyűlés által megajánlott újoncozást Szemere végrehajtotta (augusztus 29), eleinte az országban szokásos toborozás útján, később besorozással, ami szintén a felségjogok uzurpálása, azaz forradalmi cselekedet volt. A szerb és a horvát támadás azonban a kormány körmére égett. Egyre nagyobb befolyásra tettek szert a pesti klubok, a hazafias szertelenségek, a Batthyányi erélytelenséggel vádoló zeloták, akiknek malmára hajtották a vizet az udvari politika ingadozásai s az egyre nyersebben és kihívóbb formában felszínre bukkanó ellenforradalmi erők és nemzetiségi aspirációk. A dura necessitas elsöpörte az alkotmányos töprengők aggodalmait. „Helyzetemet ismerte a felség, — fakadt ki a keserűség utóbb a vádlott Batthyány szájából — tudta, hogy népszerűségemet és életemet kockáztattam ama nehéz napokban, a királyi tekintély fenntartásáért; a felségnek be kellett látnia, mint kényszerültem lépésről-lépésre egyben és másban a körülmények nyomásának engedni; a felség igénybevette önmegtagadásomat; teljes lehetetlenségnek tartom azért még csak föltenni is azt, hogy a fejedelem most bűnül rója fel azokat a lépéseket, amelyeket én odaadásomban az ország védelme s a törvényesség roncainak fenntartása érdekében tettem... egy felfordult világ közepe.” Közben ugyanis a horvát csapatok a Dunántúl keleti részén ellenállás nélkül közeledtek az ország szíve felé. A kormány Kossuth indítványára a nádor-főherceget mint az ország főkapitányát állítja a magyar sereg élére, amely lépésről-lépésre hátrált Jellacsics elől. Az udvar megrémült arra a gondolatra, hogy a császári Ház egy tagja lesz engaeálva az összetűzésben. Titokban tehát visszaparancsolja a nádort és félreállításra kényszeríti. Mielőtt István főherceg eltávozott volna a fővárosból, a Batthyányval való utolsó találkozásának hatása alatt megérlelődik benne az az elhatározás, hogy még egy utolsó kísérletet tesz az osztrák kormánynál és az udvarnál a fegyveres összecsapás elhárítására.

Maga a császári kormány (Wessenberg) is megriadt a szlavizmus hatalmas előretörésétől (az új Reichsrat szláv többségű volt), a bécsi németek magyarbarát tüntetéseitől (szeptember 19), a fejedelmi szöszegések anarchiájától s komolyan tartott attól a veszedelemtől, hogy a magyarországi konfliktus gyeptüzei átcsapnak a Lajtán is. A magyar konzervatívok látva Jellacsics előhaladása következtében a centralista és abszolutista elemek felkunkorodását, befolyásukat most szintén Jellacsics hatalmának megnyirbálása érdekében vetették latba. Az osztrák kabinet szeptember 21. és 23-iki fölterjesztéseinek, a magyar konzervatívok föllépésének és István főherceg kétségbeesett erőfeszítéseinek együttes eredménye volt Lamberg Ferenc grófnak főhadparancsnokká és teljhatalmú királyi biztossá történt kinevezése. „Csak kevesen voltak és ezek is visszavonultak, akik a közláz epidémiá-

jában is megértették, — úgymond Károlyi Árpád — hogy Lamberg kiküldetése egyenlő a bán hatalmának óvatos és szépszerű, de biztos megtörésével; hogy a manifesztum (tudniillik Lambergnek teljhatalommal való felruházása) szépszerével kihúzza a gyékényt a prepotens Jellasics lábai alól, hogy a manifesztum egy békejobb, amelyet a király a félreértések kiküszöbölése és az ellentétek kiegyenlítése céljából nyújt a nemzetnek.“ Igaz, hogy a Lamberg-féle felhatalmazás okiratán formahiba esett, amikor miniszteri ellenjegyzés nélkül kibocsátották. Batthyány ugyanis nem volt kéznél. Lamberg kiküldetése viszont égető sürgősségűvé vált, hiszen a bán már Székesfehérváron táborozott, minden percben várható volt a fegyveres összetűzés. Batthyány abban a hiszemben, hogy Lamberg egyenest Fejérvámak veszi útját, a magyar táborba sietett a fővárosból & ott várakozott, hogy ellenjegyzésével ellássa és formailag is alkotmányossá tegye a legfelsőbb kéziratot. Lamberg azonban Pestre utazott, hogy az országgyűlésnek bemutassa felhatalmazását és kikérje Batthyány ellenjegyzését. Noha a sukorói magyar táborba induló Batthyány Pázmándynak, a képviselőház elnökének ígéretét vette, hogy távollétében az országgyűlés semmiféle határozatot nem hoz, a szélsőbal és az utca szorongatására és zajongására ez szeptember 27-én mégis éjjeli ülést hívott össze, amely törvénytelennek nyilvánította a Lamberg-féle királyi kéziratot és amelynek egyenes következése gyanánt másnap délelőtt a pesti csőcselék meggyilkolta a magyar származású tábornokot. Ezzel a, csak az akkori napok hisztériájából érthető országgyűlési határozattal és bestiális gyilkossággal metszették el a békés kiegyenlítés utolsó fonálát. Az országgyűlést igazolhatja talán a formai jogsérelem, amelyet a kiküldetés haladéktalan teljesítésének motívuma indokolt, nem pedig a törvény szándékos lábbaltiprásának gondolata. Pesten, alig tíz mérföldnyire Jellasics csapatainak életől, a politikusok idegei végképp felmondták a szolgálatot. Pedig ha egy kicsit is birtokában lettek volna mérlegelő és emlékező tehetségüknek, eszükbe juthatott volna, hogy a horvát mozgalommal szemben jogforrásnak elismert június 10-iki királyi kéziratok se voltak ellenjegyezve, mégse vontak kétségbe senki érvényüket és tekintélyüket. Végére is az az országgyűlés, amely maga is súlyos formasértéseket ejtett az alkotmányosságon, amikor királyi szentesítés nélkül végrehajtatta az ujoncozásról és a hitelműveletről alkotott törvénycikkeket, legkevésbé ülhett oly magas paripára Lamberg felhatalmazásának alaki defektusa miatt. A Lamberg szívét átjáró tör véget vetett Batthyány tragikus erőfeszítéseinek is, amelyek arra irányultak, hogy a feltarajló hullámokat a törvény szigorúval csöndesítse le. Az egyetlen ember, aki még útját állotta a forradalmi és az ellenforradalmi erők tajtékzó örvényének, eltűnt a porondról s vele az az emberfeletti önfeláldozás, amely félesztendő óta saját testével fogta fel az egymás hibáiból oly végzetes hatalommá fejlődött szélsőségek és felelőtlenségek eszelős parittyázásait a törvényesség ellen. Batthyány — mint Károlyi műve után Szekfű imént megjelent Tizenkilencedik Századjában jellemzi az első magyar miniszterelnök alakjában Széchenyi szellemi és politikai eszméjének tragikumát — felörlődött az uralkodóház és a nemzet közti közvetítés missziójának

zúzókövei között. Elbukott abban a törekvésben, amelyet szerencsésebb utódja, az idősebb Andrassy, Deák oldalán sikerre vitt: annak felismerésében és azon felismerés következményeinek levonásában, hogy a negyvennyolcas törvényalkotás nem szüntette meg a *pragmatica sanctio*nban kimondott sarkalatos közösséget Ausztriával s hogy az uralkodó személyének közösségén kívül ez az alaptörvény a reálpolitikai unió bizonyos elemeit is beiktatta az osztrák-magyar viszonyba. Batthyány letűntével végleg felragyog Jellasics csillaga. Az október 3-iki királyi manifesztum, Lamberg megglincselésének közvetlen eredménye, a bánt felruházta mindazon jogokkal és hatalmi kiváltságokkal, amelyeket a megölt császári altábornagy azért kapott, hogy véget vessen a magyar-horvát viszálynak és a nemzetiségi konfliktusnak.

Amíg a magyar ügyek eljutottak ideig, azaz az egymást kizáró álláspontok teljes összeütközéséig, a törvényességnek az a palástja, amelyet hol a királyi felség, hol az országgyűlés öltött magára, hónapokig tartó vitáik alatt: már rongyokban lógott testükön. A negyvennyolcas országgyűlést megnyitó trónbeszéd, amelyet a király képében a nádor olvasott fel, a *pragmatica sanctio* értelmében katonai segítséget kért a nemzettől a piemonti háborúra való hivatkozással, amit előzőleg Batthyány meg is ígért, még akkor, midőn a június 10-i kéziratokért hadakozott Innsbruckban. A királyi kívánság törvényességéhez szó sem férhetett. Ezt még azok is elismerték, akik — mint Kossuth és a Nyári—Teleki—Madarász-féle ellenzék — a segílyt elleneztek, vagy annak megadását húzni-halasztani akarták. Az olasz segíly körül támadt bonyodalmakat már eddig is ismertük Kemény és Kovács Lajos emlékirataiból. Azt is tudtuk, hogy Kossuth sokáig ingadozott a Batthyány—Széchenyi—Deák—Eötvös föltétien megajánló és Szemeréék, illetve Nyáry—Madarászek elutasító álláspontja között. Az se kétséges, hogy a Habsburg-nagyhatalomnak megrendült katonai pozíciója ezt a magyar támogatást megokoltta és sürgőssé tette. A magyar ellenzék — mint már történetünk folyamán nem egyszer — prédájául esett bizonyos érzelmi elfogultságoknak és előítéleteknek. Ne tévesszük szemünk elől azt a tényt sem, hogy a budapesti politika a márciusi „fogalomzavaró“ események után telítve volt egy rakás olyan elemmel, amely a reálpolitikai megfontolástól elrugaszkodva, mintegy a lelki megszállottság állapotában hipnotizálta a közvéleményt, az utcát és a sajtót. A magyar klubok és kávéházi asztaltársaságok kapcsolatban állottak a demokratikus bécsi mozgalmak korifeusaival, egzaltádóival és főkolomposaival, a szabadkőművespáholyokkal, amelyek a Franc Marjonnerie láthatatlan alagútjain keresztül közvetítették Pestre a mazzinizmus izzó forradalmiságát és a Louis Blanc és a Ledru—Rollin-féle kozmopolita és szocialista elveket. A milánói forradalmárok a *cinque giomata* után latinnyelvű kiáltvánnyal fordultak a magyar közönséghez, amelyben az olasz-magyar testvériség és sorsközösség emlékeit idézték fel és hozták velük sebesebb lüketésbe a magyar vérkeringést. „Frangite jugum et surgite!“ — olvashatjuk e bombasztikus kiáltványok visszatérő szózatait Pálffy Albert lapjában. Ettől eltekintve azonban bizonyos reális aggodalmak is szóltak az olasz segíly ellen. Az ország lángokban állott. A horvát

Vendée felől egyre baljósabb szelek fújdogáltak. A császári hadsereg idegen részén, főleg a tisztikaron már kezdtek kiütközni a *collisio officiorum* tünetei, az a jelenség, — mint Görgey írta emlékirataiban — amikor a katonák a vak engedelmesség nyilegyenes útjáról eltévelyegtek az okoskodó engedelmesség kanyargó ösvényeire. Mi lesz az országgal, mi történik a Délvidéken és Erdélyben, ha a magyar katonaságot Olaszországba vezénylik s a július n-én megszavazott újoncokat is Lombardiába indítják. Hasztalan próbálta Széchenyi megnyerni a baloldali politikusokat egy második Moriamur-jelenetre, hogy az uralkodóház lássa: nincs a veszedelemben hívebb népe a magyarnál, hogy azután hatalmának súlypontját Budára helyezze. Hasztalan érvelt a megtért régi barát, Wesselényi is, hogy az uralkodóház jóindulata a magyar ügyben többet ér százezer katonánál.

A kabinetben dülő ellentétekből július 5-én megszületett a felemás határozat. A magyar kormány sajnálkozik, hogy a háború nem ért véget az olasz földön, mindazonáltal érzi a *pragmatica* sanctióból eredő kötelességet a küllellenség elleni harcban való részvételre, és ha a magyar korona területén helyreáll a béke, meg is fog felelni kötelezettségének. Július 20-án és 21-én zajlott le a képviselőházban a válaszfelirati vita. Kossuth, mint a kabinet szónoka és a minisztertanácsi megállapodás tolmácsa, messze elhajolva a hivatalos szövegtől, az ellenzéki szónokok lelkes beszédeinek hatása alatt azzal toldotta meg bámulatos rögtönzéseinek egyikével a kormánynak amúgy is kertelő, feltételekhez szabott segélyajánlási indítványát, hogy amennyiben az olaszok nem lennének kielégíthetők a szabad alkotmánnyal, — ez még minisztertanácsi határozat volt — akkor a magyar minisztérium a felségnél megkísérli olyan stratégiai vonal kieszközölését, amely biztosítja Ausztriát. S csak ha ez az ajánlat is megghiúsulna az olaszok ellenszegülésén, akkor álljon be a *pragmatica* sanctióban foglalt védelmi kötelezettség esete a magyar nemzet részéről. Megjegyzendő, hogy ettől az egyoldalú szerződésbeli magyarozattól eltekintve, Kossuth álláspontja nemcsak a magyar közvélemény nagy rétegeinek felelt meg, de nagyjában kifejezte azt a hangulatot is, amely az olasz politikában a bécsi *haute finance* és bizonyos egyéb befolyásos körökben lábra kapott Radetzkynek Milánóból való kiszorítása és Palmerston erőteljes beavatkozása következtében. Hummelauer diplomáciai kiküldetése az angol udvarhoz alig tartalmazott kevesebb engedményt, mint aminőnek szükségéről Kossuth a magyar alsóházban kifejezést adott. Időközben Radetzky győzelmei (július 23—25) meghaladott, illetve elévült állásponttá tették az engedményt. Az agg tábornagy győzött, még pedig magyar segítség nélkül. Széchenyi jóslata bevált. A lassan magához térő Ausztria és a császári udvar tények alapján meríthette azt a benyomást, — ami delejtűje lett magyarországi politikájának — hogy a Batthyány-kormány szabotálta a védelmi kötelezettséget és megszegte a *pragmatica* sanctiót. Meg kell állapítani, hogy Irataiban maga Kossuth is elismerte és leleplezte taktikázásának valódi indítékait, amikor évtizedek távolságának lehültebb és kitisztultabb atmoszférájában azt írta, hogy az általa az ismertetett módon felajánlott és szinte lehetetlen feltételekhez szabott segélynyújtás annyi volt, mint a segély

megtagadása. „Ki tudja, — sóhajt fel az érdeemes historikus, akinek könyvéből ezeknek az adatoknak nagy részét vettük — nem másképpen fordul-e sorsunk, ha magunkért fáj a fejünk és nem a szárd királyért, aki ugyanekkor röpcédulákkal bujtogatta az ellene harcoló horvát határőröket, hogy menjenek haza és otthon verekedjenek az őket eltiporni akaró magyarsággal?”

Az olasz segélynyújtási formulában elkövetett hibára a magyar képviselőház ráduplázott augusztus 3-1 határozatával, amely kimondta, hogy ha Ausztria a frankfurti német birodalmi kormánnyal a német egység kérdése miatt háborúba keverednék, a dinasztia ne számítson Magyarország pártolására. Ez a nyilatkozat, amelyet utóbb a minisztertanács elutasított és megtagadott, s amely éppoly külpolitikai ábrándok kergetése volt (a frankfurti parlament radikális és poroszbarát pártjának rokonszenvhajhászása), mint aminő illúziók bordáin szövődött Kossuth július 21-i beszéde: kétségkívül a pragmatica sanctio alapelveibe ütközött. Az se vált a magyar politika egyenességének és őszinteségének előnyére, hogy Pulszky keresztlül a kormány bizalmasabb vonatkozásba került a bécsi radikalizmussal, a Studentvilággal és az osztrák proletariátussal, amely a Lajtán túli átalakulásban az erjesztő és a dinamikus elemet képviselte s amely nem volt ártatlan bizonyos köztársasági rezgődésekben sem. Pulszky ügyes, mozgékony és hasznos diplomata volt, aki egy nyereggel lovagolt két paripán. Megnyerte Esterházy bizalmát, ismerte és szolgálta Batthyány politikáját, de be volt avatva Kossuth külön kártyáiba is. Nem lehet tagadni, hogy Pulszky keze benne volt az október 6-i bécsi zendülésben. Utóbb persze boszorkányos tevékenységének minden ódiúmát Batthyány fejére zúdították, aki nem volt tudója Pulszky mindenféle fortélyának és praktikájának. A magyar főurat is utolérte a Gironde tragikuma, a közöpre préseltség helyzeti bűne, akit mind a két szélsőség megvádol és elrágalmaz, s akinek a maga morális hősiességével kell helyt állnia és kell majdan bűnhődnie ellenfelei hibáiért s magatartásának látszólag feloldhatatlan kétértelműségéért. Hasztalan küzdött és tusakodott azok ellen a szertelenségek ellen, amelyek csak akkor rohanhattak egymásra, ha eltávolítják az útból azt a személyiséget, akinek élete és működése nem engedte kiforni a pusztító szenvedélyeket, amelyek a magyarság kárára mindig akkor fojtották el a gondolkozásból, a törvényességből és az erős meggyőződésből fakadó politikát, mikor annak pajzsa alatt talán megmenthettük volna esendő létünket. Batthyány bukása azért nem személyes ügy, hanem időtlen magyar tragédia, mert irányzatában és összeroskadásában történelmünk kétségbeejtő egyformasága ismétlődött meg. Károlyi Árpád műve perdöntő dokumentum e politika helyessége — s ha szabad ezt leírni —, elméleti realizmusa és életrealitása mellett, azonkívül e kiváló államférfi tündöklő erkölcsi és szellemi minősége mellett, amellyel ezt a politikát szolgálta s amelyért egy „premeditált Justizmord“ áldozata lett.

PETHŐ SÁNDOR